

De politiek weer zinvol maken

Over de cultuurpolitieke betekenis van het vormingswerk [1]

Dirk Diels

Publicist

Het sociaal-cultureel werk nieuw leven inblazen kan door duidelijke doelstellingen, doorgedreven pluriformiteit en door kwaliteitseisen te stellen. Daarvoor zal de wetgeving grondig aangepast moeten worden en zal de sector een duidelijke en inhoudelijke verantwoording voor zijn daden moeten afleggen.

In de politieke wereld kan het sociaal-cultureel werk op niet veel goede wil rekenen. De sector heeft aan slagkracht verloren en zit wat vertwijfeld en stuurloos rond te dobberen. Oude denk- en handelingskaders die het werk in het verleden richting en betekenis gaven, doen het niet meer. Alternatieve concepten zoals communicatieve rationaliteit, dialogische democratie, openbaarheid en verantwoording, en de herwaardering van de 'civil society' werden reeds naar voren geschoven... maar worden door het werkveld nauwelijks aangegrepen. Dat is ten dele te begrijpen. Het beleid staat zelf niet echt open voor die andere gedachten. Sterker nog, het heeft wellicht een broetje dood aan die alternatieve ideeën en concepten. Daarom ook moeten zij des te hardnekkiger worden verdedigd.

In dit artikel stel ik dat de sector haar plaats moet zoeken en verdienen in de civiele maatschappij. Ik zal eerst kort aangeven waarom de werking van de sector niet uitsluitend aan de markt kan worden overgelaten. Vervolgens geef ik een ideaaltypische invulling van de rationaliteit die het 'beleid' schraagt. Ik problematiseer tegelijkertijd de teloorgang van waarderationaliteit. In het derde deel betoog ik dat de legitimering van het sociaal-cultureel werk in de civiele maat-

schappij ligt. De opdrachten die hieruit voortvloeien stellen ook nieuwe eisen (en mogelijkheden) voor de beroepskrachten. De sector heeft nood aan, wat ik met verwijzing naar de sociologen Eyerman & Jamison noem, 'bewegingsintellectuelen' [2]. Vanuit die hernieuwde positionering krijgt de discussie over kwaliteit een andere invulling dan de thans dominante. Ik betoog dat de decretale en feitelijke pluriformiteit in het sociaal-cultureel werk een belangrijke dimensie is van kwaliteit. Hetzelfde geldt voor de kwantitatieve toetsingscriteria die in de decreten [3] zijn voorzien. Maar deze basis is onvoldoende. Ik pleit ook voor publieke verantwoording. Elke organisatie moet in staat zijn om haar positionering in de civiele maatschappij en haar profiel te verdedigen in een publiek debat.

De tekortkomingen van de markt

In onze samenleving wordt het marktprincipe als een belangrijk ordeningsprincipe beschouwd. Van zodra een aanbieder van een bepaald goed en een vrager elkaar zoeken, is er sprake van een markt. Ook het sociaal-cultureel werk is betrokken in markttransacties: verenigingen, vormingsinstellingen en volkshogescholen boren op de educatieve markt nieuwe thema's aan en ho-

pen met een gericht aanbod van vormings-, ontspannings- en ontmoetingsactiviteiten een voldoende ruim of een nieuw publiek te bereiken. Die participatie verloopt thans hoogst fragmentair, contingent en utilitaristisch. Deelnemers aan cursussen of bijeenkomsten stellen zich steeds meer op als consument. Men 'shopt' en kiest uit het aanbod.

Toch vind ik een zuivere marktwerking niet wenselijk. Onze samenleving is meer dan een markt. Het marktprincipe is immers niet meer dan een allocatiemiddel. Een pure marktsamenleving is zelfs een (gevaarlijke) illusie [4]. Begrippen zoals vrijheid, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid, solidariteit, democratie of gemeenschap hebben op een markt geen betekenis. Die krijgen pas betekenis door het handelen van burgers die daarmee vorm geven aan een gemeenschap en aan de samenleving. Daarom probeer ik via beleid juist ruimte vrij te maken om op een betekenisvolle manier invulling te geven aan bovenvermelde waarden. Een samenleving steunt juist op doeleinden die burgers nastreven en die substantiële rationaliteit vindt nauwelijks een plaats in de al te instrumentele oriëntaties van de pure marktwerking.

De tekortkomingen van de politiek

Interventies van de overheid zijn legitiem om de eerder beschreven tekortkomingen van de markt te compenseren. Ideaaltypisch vindt een onderwijsbeleid, een kunst- en cultuurbeleid of een welzijnsbeleid zijn legitimering in de substantiële doeleinden die worden nagestreefd en die een markt op zich niet kan waarmaken. Een onderwijs- of een cultuurbeleid kan in die optiek worden gericht op de vorming en begeleiding van mondige en kritische burgers die in staat worden geacht om voor zichzelf afgewogen keuzen te maken. Een kunstbeleid kan zijn legitimering vinden in bijvoorbeeld de voortrekkersrol van de kunstenaar of in het cultiveren van vrijplaatsen voor gedachten en experiment. Een welzijnsbeleid kan op zijn beurt bij uitstek vorm geven aan waarden zoals aandacht, inleving, betrokkenheid, verbondenheid, e.d. Deze verdediging van het beleid vanuit het oogpunt van doeleinden die worden nagestreefd, is, zoals gezegd,

een ideaaltype. In werkelijkheid spelen uiteraard ook andere, meer instrumentele overwegingen en machtslogica's een rol. Mijn punt is dat in onze samenleving markteconomische logica's én systeemconforme bureaucratische logica's (of kortweg de instrumentele rationaliteit) steeds meer de bovenhand krijgen op de doeleinden-discussie.

De doorwerking van doelrationaliteit in het 'beleid' ten koste van waarderationaliteit zie je op alle beleidsterreinen. Het debat over het onderwijsbeleid gaat hoofdzakelijk over technisch-bureaucratische normeringen en over management. In de kunsten zie je een voortschrijdende economisering en mediatisering. Ook daar prevaleren de 'look' of de vorm boven de inhoud. In welzijnssectoren rukt het organisatie- en managementsdenken op. Modellen uit de privé-sector worden gecopieerd. Men gaat meer meten, tellen, rekenen en calculeren. Maar over zorgethiek wordt nog nauwelijks gesproken [5]. Ook het vormingswerk kampt met dezelfde problematiek. Het amalgaam van verenigingen en vormingsorganisaties zit vast in (onderschikking aan) bureaucratisch-technische regelgeving en kan nauwelijks troeven op tafel leggen en een eigen *force de proposition* ontwikkelen. De sector zit al enkele jaren in een duidelijke crisis. Dat komt m.i. door het gebrek aan verbeeldingskracht en doorzettingsvermogen om een eigen(tijds) concept en profiel uit te tekenen.

Het perspectief van de civiele maatschappij

Ik ben van mening dat de kaders voor dat hernieuwde profiel reeds voldoende werden aangegeven [6]. Dramatisch is echter dat de nieuwe ideeën en alternatieve concepten nauwelijks worden opgenomen door de sector [7]. Ook de meeste beleids mensen en politici zijn wars van opvattingen die voorbij het gangbare liggen. Dat hoeft ons ook niet te verbazen. Het is gemakkelijker om beleidstechnische kritiek en commentaar te leveren op de punten en komma's van voorstellen of ontwerpen van decreten dan een breed cultuurpolitiek debat te voeren over de betekenis van andere fundamenteën die de sector meer slagkracht kunnen opleveren. Het denkproces dat het Vlaams Centrum voor Volks-

ontwikkeling (VCVO) tussen 1989 en 1994 tot ontwikkeling heeft gebracht in haar project *Nieuwe Uitdagingen* heeft mij overtuigd van de plaats die de sector moet opzoeken en bevechten, namelijk op de 'naad van de leefwereld en de staat', in de civiele maatschappij [8].

In algemene zin verwijst 'civil society' [9] naar de maatschappelijke sfeer tussen markt, staat en gezin waar actieve burgers vrijwillig met elkaar kunnen samenwerken en zich kunnen verenigen. In ideale omstandigheden heeft die civiele maatschappij drie eigenschappen. Ten eerste is de associatie van burgers in organisaties, netwerken en verbanden vrijwillig gebeurd. Het lidmaatschap kan niet worden opgelegd. Ten tweede draagt de 'civil society' bij tot het publieke debat. Dat moet niet begrepen worden in enge partijpolitieke zin. De term 'publiek debat' heeft betrekking op publieke kennis- en meningsvorming over de meest uiteenlopende onderwerpen. In de publieke ruimte, dus letterlijk overal waar burgers met elkaar in contact komen, leren ze met elkaars meningsverschillen om te gaan. Dat is essentieel voor het goed functioneren van de samenleving. Ten slotte is de 'civil society' ook een aparte sfeer. Activiteiten in de burgermaatschappij zijn niet gebaseerd op affectieve banden. Die horen in de privé-sfeer thuis. Burgerinitiatieven zijn ook niet gericht op winstbejag. In die zin kan de burgermaatschappij van de ongebreidelde marktwerking worden afgebakend. Beslissingen in de 'civil society' binden enkel de leden van de groep. Anderen zijn er niet door gebonden. Daarin onderscheidt de civiele sfeer zich van bindende beslissingen die de staat kan opleggen aan al zijn onderdanen.

Door de soms moeilijke verhouding tussen de verschillende maatschappelijke sferen, de privé-sfeer, de markt en de staat, neemt de 'civil society' juist een centrale plaats in. Het is de plaats waar de andere sferen op elkaar stuiten. Daar worden maatschappelijke knelpunten verwoord en gepolitiseerd. De 'civil society' is het kloppend hart van de samenleving [10].

De kracht van een actieve burgermaatschappij hangt af van de wijze waarop verschillende sociale bewegingen er in slagen om door herformulering en herinterpretatie nieuwe ideeën en

inzichten aan te reiken en voldoende te politiseren zodat ze ingang vinden in de samenleving. Dit bewegingsperspectief is in de sector van het vormingswerk (maar evengoed in het opbouwwerk of de basiseducatie) zowat uit het gezichtsveld verdwenen. Veel te veel organisaties hebben zich veilig geknecht aan de bureaucratisch-technische normeringen en programmeren om te programmeren: vele volkshogescholen zijn herleid tot cursusfabrieken en niet weinigen zoeken daarom heil in een overheveling van dat deel van de educatieve markt naar het meer formeel georganiseerde onderwijsbestel. Die zoektocht naar veilige kaders staat echter haaks op het bewegingsperspectief en de plaats van de sector in de civiele maatschappij.

In dit verband zijn de gedachten van de Amerikaanse sociologen Eyerman en Jamison buitengewoon inspirerend [11]. Zij analyseren sociale bewegingen als cognitieve praktijken. Kort komt hun visie hierop neer: sociale bewegingen signaleren en articuleren angsten, spanningen en tegenstellingen in het maatschappelijk bestel. Die onvrede wordt in verband gebracht met kritiek op de waarden, normen, instituties en structuren die het dagelijkse leven domineren. In het zog van die kritiek schetsen sociale bewegingen juist alternatieve verhalen en handelingsperspectieven. Op die manier dragen zij bij tot de democratisering van het vertoog in publieke ruimten. Het vormingswerk vindt in die optiek zijn plaats en legitimering in de wijze waarop het erin slaagt frisse ideeën te articuleren, te vertalen en te politiseren.

In dit verband kunnen een resem alternatieve concepten naar voren worden geschoven, die de sector opnieuw richting geven. Ten eerste denk ik dat het vormingswerk er goed aan doet om 'autonomie' als normatief cultuurideaal te verdedigen [12]. Dat ideaal is er niet op gericht het Eigen Gelijk en Zijn Hogere Waarden op te leggen. Integendeel. De bevordering van individuele autonomie houdt juist in dat bij mensen het vermogen tot kritisch en beredeneerd denken wordt bevorderd [13]. Autonomie verwijst naar het vermogen van individuen om zelfstandig richting te geven aan het eigen leven, om zelf te kunnen kiezen en de gemaakte keuzen te rechtvaardigen

door zelf te verwijzen naar eigen ideeën en doeleinden. Het omvat dus een notie van 'zelf-verwerkelijking'. Ten tweede is die autonomie slechts zinvol in verbondenheid met anderen. De opbouw van een eigen identiteit, een eigen biografie kan slechts gebeuren in een cultuur, in een gemeenschap [14], in het contact met anderen. De civiele maatschappij (en dus ook het sociaal-cultureel werk) moet in die optiek ruim en pluri-form zijn. De ruimte (en de tijd) voor ontmoeting, contact en interactie afdwingen is een belangrijke, maar zwaar te bevechten cultuurpolitieke optie. Mensen hebben nood aan netwerken die voldoende ruimte laten voor - en vorm geven aan - een sociaal leven. In de derde plaats ben ik van mening dat het sociaal-cultureel werk bij uitstek de verdediging van vrijplaatsen moet afdwingen, van gespreksruimten waar de cultuur van de tegenspraak kan worden georganiseerd. Dat houdt de moeilijke opdracht in het licht terug te brengen in de openbare ruimte en oog te krijgen voor vorming die niet louter systeemconform is of dienstig is voor de arbeidsmarkt [15]. Ik besef wel dat instrumentele en markgericht oriëntaties ook hun belang en betekenis hebben. Nefast is echter dat door de overwoekering van die oriëntatie het kritisch-emancipatorische of levenspolitieke perspectief volledig ondergesneeuwd raakt [16]. Ten vierde, en in het verlengde van het vorige, hecht ik veel belang aan het politiseren van 'het individu als meervoudige persoon'. In onze samenleving wordt de identiteit te veel afgemeten aan de beroepsrol die iemand vervult. De mensen worden al te vaak 'als productiekracht' of 'als consument' aanzien en aangesproken, maar niet als 'burger' of een 'persoonlijkheid'. In de beroeps- of consumentenrol is nauwelijks ruimte voor democratisch burgerschap. Systeemkritische vragen zijn er van geen tel. Dissidente meningen worden al gauw gesmoord of gemarginaliseerd. Het sociaal-cultureel werk heeft op dat terrein juist als opdracht mee vorm te geven aan actieve burgerweerbaarheid, aan het aanscherpen van de kritische zin en het reflecteren op de vanzelfsprekendheden en blinde vlekken van het moderne bestaan. Daarom zoekt zij ook de publieke ruimte op, stimuleert zij vormen van dialogische democratie [17], werkt zij

aan communicatieve rationaliteit. Op de naad tussen leefwereld, markt en staat hoort het sociaal-cultureel werk thuis in de civiele sfeer, de sfeer van de openbaarheid en verantwoording. In die sfeer kan een gezond wantrouwen worden gekoesterd tegen verregaande vermarkting van educatieve en culturele voorzieningen en tegen te bureaucratisch-disciplinerende interventies van de overheid. Het sociaal-cultureel werk heeft als belangrijke opdracht dominante verstikkende logica's ter discussie te stellen en andere perspectieven aan te reiken en te politiseren. De legitimering van de sector ligt in de civiele maatschappij.

De professional op een andere leest

Centraal in mijn verhaal staat de opvatting dat het sociaal-cultureel werk haar legitimatie vindt in de 'civil society'. Het is de sfeer van de publieke fora of wat Danny Wildemeersch noemt 'sociaal-communicatieve ruimten waar mensen op actieve wijze betrokken kunnen worden bij publieke kwesties, en waar mensen ernstig worden genomen als competente actoren' [18]. Het is de sfeer waar netwerkachtige verbindingen tot stand komen tussen individuen, groepen en instituties en waar mensen elkaar ontmoeten, interageren, eigen inzichten aanscherpen, nieuwe inzichten aangereikt krijgen, maatschappelijk betrokken geraken en kwesties van algemeen belang aanraken en bediscussiëren. De civiele maatschappij is de sfeer waar mensen oefenen in 'politiek handelen' (en dat is veel ruimer dan de enge partijpolitieke bezigheden [19]). Handelen staat voor het uitwisselen van argumenten, voor dialoog, voor het verantwoorden van keuzen.

Welke rol is hier weggelegd voor de professionals in het sociaal-cultureel werk? Alleszins een minder bureaucratische rol. Ik moet vaststellen dat de sector voor een groot deel draait op hoger geschoolden (universitair) wier talenten op schromelijke wijze verkalken. Veel te veel professionals besteden hun tijd aan het ondoordacht 'programmeren om te programmeren' en aan het zich in regel stellen met de administratieve controle-mallemolen. Veel te veel organisaties zoeken de veilige haven van de kwantitatieve criteria op, maar vergeten dat het vormings-

werk zijn legitimering juist vindt in het verlevendigen van een publieke sfeer, en die opstelling staat haaks op de zuiver bureaucratische attitude (en onderschikking) van een groot deel van de sector. Men kiest voor strategische handelingsvormen, men telt, men rekent, men calculeert, maar men verliest uit het oog dat daarmee ook andere, meer communicatief-rationele vormen van omgaan met mensen en problemen uit het gezichtsveld verdwijnen. Samen met de Nederlandse filosoof Harry Kunneman ben ik van mening dat de professionals in het sociaal-cultureel werk ook ruimte voor *betekenistijd* moeten scheppen, 'voor relaties waarin de onderlinge omgang niet alleen een extern doel dient, maar ook, al is het maar even, intrinsieke betekenis heeft'.

Daarnaast denk ik dat de sector (gedeeltelijk) nood heeft aan een ander type van professional. Te veel professionals zitten vast in een bureaucratische attitude, draaien op routine en kiezen vooral voor de zekerheid van de status quo. Zij vergeten dat zij de speelbal zijn geworden van stroomlijnende machtsapparaten. Ik denk dat er nood is aan een type dat in de woorden van Eyerman & Jamison de rol van 'movement intellectual' kan opnemen. Bewegingsintellectuelen verschillen duidelijk van de zgn. 'established intellectuals'. De eersten reiken kennis en inzichten aan en trachten nieuwe ideeën en oriëntaties in de publieke ruimte te verspreiden; de laatsten bekleden louter een positie in de gevestigde (en stroomlijnende) instituties.

De benadering van Eyerman & Jamison heeft mij overtuigd van de noodzaak van 'movement intellectuals' die in de civiele maatschappij een bijdrage kunnen leveren aan kennis- en meningsvorming en aan het ontwikkelen van alternatieve handelingsperspectieven. Daarom pleit ik voor experimenten in het sociaal-cultureel werk. Experimenten die wars zijn van de huidige kwantitatieve omkaderingen die de sector knechten. Laat ons bijvoorbeeld vrijplaatsen ontwikkelen waar bewegingsintellectuelen alle kansen krijgen om *interessante inzichten en verhalen te verwoorden* en op een heldere manier te vulgariseren. Geef voldoende professionals de kans om gedurende een experimentele periode (bv. vijf jaar) die op-

dracht aan te gaan. Creëer niet alleen in de kunstensector, maar ook in het sociaal-cultureel werk meer ruimte voor creativiteit en reflectie. Geef meer kansen aan bevlogen en gedreven mensen die plannen voor een actieve burgermaatschappij durven en kunnen tekenen. Vraag een publieke verantwoording, maar bewaak tegelijkertijd de 'kolonisering' door stroomlijnende machtsapparaten.

Pluriformiteit en verantwoording als dimensie van kwaliteit [20]

De jongste jaren is kwaliteitszorg ook een centrale bekommernis geworden in het sociaal-cultureel werk. Wanneer in het cultuurbeleid wordt gesproken over het belang van kwaliteit, dan bedoelt men hiermee het belang van kwaliteit als selectiemechanisme. Het gaat erom te bepalen met behulp van dit concept welke cultuurvormen in aanmerking komen voor gemeenschapssubsidie. Over de vraag wat 'kwaliteit' precies inhoudt, hoe dit begrip zich verhoudt tot andere concepten zoals 'pluriformiteit' en 'participatie' en hoe het in de praktijk kan geoperationaliseerd worden, is tot dusverre relatief weinig discussie geweest. Het beleid stuurt wel, maar vermijdt een daadwerkelijk publiek debat over de beleidsinhoudelijke invulling van die begrippen. Iedereen zal wel voor kwaliteit, voor pluriformiteit en participatie zijn, maar op een gegeven ogenblik is die afhankelijkheid even gratis als een pleidooi voor beter, meer of dieper. Het is dus noodzakelijk om de keuze voor kwaliteit ook inhoudelijk te beargumenteren, aan te geven of, en, zo ja, hoe kwaliteit met andere beginselen conflicteert en welke keuzen er dan moeten worden gemaakt.

Zo moet de overheid vooraf duidelijk aangeven wat de inzet is van haar bekommernis/bemoeienis met kwaliteit in het sociaal-cultureel werk. Net als in de kunstensector ben ik van oordeel dat de overheid best een grote terughoudendheid aan de dag legt. Zij kan wel kaders trekken die de dimensies van kwaliteit verder vorm geven (o.m. via de opmaak van beleidsplannen), maar dat mag niet leiden tot een inhoudelijke kwaliteitsbepaling door de overheid.

Een eerste vraag die beantwoord moet wor-

den, is die waarin het kwaliteitsbeginsel zoals dat dan gehanteerd wordt in het sociaal-cultureel werk verschilt van dat in andere sectoren. Het verschil ligt niet zozeer in het streven naar 'doelmatigheid' of 'doeltreffendheid'. Ik neem aan dat alle organisaties, zowel in de publieke, de private als de non-profitsector, ergens pogen een vorm van doelrationaliteit te bereiken. Doelstellingen worden getoetst aan de (meestal schaarse) middelen die ter beschikking zijn. Er moeten dus onvermijdelijk doelrationele keuzen worden gemaakt. Maar daarnaast is er de doorwerking van het kwaliteitsbeginsel en die verschilt aanzienlijk per beleidsterrein. Op het gebied van het cultureel erfgoed gelden naast esthetische maatstaven ook historische maatstaven. Objecten kunnen dan verzameld of beschermd worden, zonder dat we ze ook objectief mooi vinden. De historische waarde is een belangrijke maatstaf van kwaliteit. Praktisch zal een wetenschappelijk forum van kundige beoordelaars (bv. kunsthistorici) argumenten uitwisselen met als doel tot een intersubjectief oordeel te komen. Bij architectuur bv. gelden gebruikswaarde, culturele waarde en toekomstwaarde als richtinggevende criteria. Belangrijk hierbij is de meervoudigheid van criteria. Het belang dat aan elk van de criteria wordt toegekend varieert immers naar tijd, plaats en object. In de kunstensector (podiumkunsten, letteren, beeldende kunst) wordt de verdeling van subsidies toevertrouwd aan zogenaamde deskundige adviesraden. In principe geldt dat ook hier meerdere criteria een rol spelen zoals pluriformiteit in genres, publieksbereik, degelijk kunstmanagement, vernieuwing, originaliteit e.d. Bij nader toezien blijkt dat de kunstadviesraden zich hoofdzakelijk richten op vernieuwing, originaliteit en complexe cultuurexpressies waarvoor heel wat voorkennis en culturele competentie is vereist. Die oriëntatie op kunstkenner heeft heel wat geïnteresseerde leken doen afhaken en nieuwkomers tegengehouden. De elitisering van het kunstenpubliek is een (helaas nog weinig gepolitiseerd) cultuurpolitiek probleem. In het welzijnsbeleid wordt kwaliteit gemunt op verantwoordende zorg en respectvolle omgang met en behandeling van cliënten of patiënten [21]. Verantwoorde zorg wordt verder geoperationaliseerd in

termen van doeltreffendheid, doelmatigheid en maatschappelijke aanvaardbaarheid van de zorg. Via het opstellen van een kwaliteitshandboek en kwaliteitsplan worden ondermeer verzorgingsinstellingen aangepord meer na te denken over de eigen structuren. De kwaliteitscriteria moeten op hun beurt meetbaar worden gemaakt door indicatoren (waarbij vragenlijsten, interviews en zelfcontrolelijsten een belangrijke rol spelen). De erkenning van instellingen hangt af van de verplichtingen die de Vlaamse regering in haar kwaliteitsdecreet oplegt. In de sector van het sociaal-cultureel werk ligt het meten van kwaliteit nog moeilijker. Het is alleszins niet eenduidig te objectiveren. Zo is de werking van autonome adviesraden zoals in de kunsten niet wenselijk als daarmee de pluriformiteit zwaar de duimen moet leggen. Het is, omgekeerd, evenmin wenselijk dat de overheid aan de hand van onduidelijke criteria zelf de selectie doorvoert. Systeemkritische organisaties die druk kunnen uitoefenen op 'de politiek' zouden dan systematisch worden geweerd of gekanaliseerd in structuren die kritische geluiden eerder smoren. Ten slotte mag de sector van het sociaal-cultureel werk zich niet zomaar terugplooiën in een zelfgenoegzame cocon. Zelfkritische reflectie en de bereidheid om over kwaliteit met rede te twisten schragen de verantwoording over de gemeenschapsmiddelen die de sector ter beschikking krijgt.

Maar hoe moet dan kwaliteit worden getoetst in het sociaal-cultureel werk? Aan de ene kant ben ik van mening dat pluriformiteit de belangrijkste dimensie van kwaliteit is. Concreet houdt dit in dat de feitelijke verscheidenheid tussen en binnen verenigingen, instellingen en diensten voor vormingswerk de basis van de kwaliteitsdimensie uitmaakt. In tweede orde kan men daaraan toevoegen dat de kwantitatieve toetsingsmaatstaven die in de verschillende decreten zijn opgenomen, wel degelijk een aspect van kwaliteit inhouden [22]. Mijn stelling luidt dat pluriformiteit het belangrijkste criterium van kwaliteit is. Binnen die verscheidenheid blijft het kwaliteitscriterium onverminderd van kracht. De operationalisering hiervan vindt men ondermeer terug in de kwantitatieve, en dus objectief vaststelbare criteria die de decreten voorzien. Ik zeg

ondermeer, omdat het louter terugplooiën op die kwantitatieve criteria *alsnog* ontoereikend is. Het biedt een goede en zekere vertrekbasis om erkende organisaties de kans te geven op duurzame wijze initiatieven te nemen en die ook verder te ontwikkelen. Maar er is meer. Ik denk dat de sector ook bereid moet zijn om haar plaats in de civiele maatschappij en het gebruik van gemeenschapsmiddelen op basis van argumenten te verantwoorden. Die verantwoording gebeurt best via beleidsplannen.

Die beleidsplannen krijgen betekenis op twee niveaus. Intern in de organisatie zal de discussie over beleidsplannen uitmonden in meer interactie met en betrokkenheid van de vrijwilligers. Organisaties worden verplicht zich veel helderder uit te spreken over de organisatiedoelstellingen, de strategieën die gehanteerd worden om die doelstellingen te bereiken, de resultaten die al of niet werden behaald. Speciale aandacht gaat naar de uniciteit of de meerwaarde die het gebruik van gemeenschapsgeld rechtvaardigt. In het licht van bovenvermelde beschouwingen ontwikkelt elke organisatie een zelf-reflexieve houding en bekijkt ze haar bijdrage tot kennis-, menings- en netwerkvorming. De organisatie signaleert haar eigen bijdrage aan de vorming van of het inschakelen van 'movement intellectuals'. Het beleidsplan dat intern in de organisatie wordt bediscussieerd omvat uiteraard ook meer technische knelpunten waarover gediscussieerd moet worden. Ik denk daarbij aan de kwaliteit van lokalen waar de professionals werken, de aangepastheid van publieke ruimten waar de organisatie andere mensen ontmoet, de kwaliteit van de programmatie (welke criteria?; is de programmatie consistent herkenbaar of eerder fragmentair?; werden de sprekers schriftelijk verwittigd wat er waar en wanneer van hen wordt verlangd?), de kwaliteit van de publicaties, de evaluatie van samenwerking met andere organisaties, het toetsen van reacties van de achterban, enz. Al deze inhoudelijke en technische discussies moeten leiden tot een grotere gedrevenheid in het argumenteren en verantwoorden van het eigen bestaansrecht (zeker als men gebruik maakt van publieke middelen). Men moet intern over kwaliteit en over de werking van de organisatie durven discussiëren. Een visie ontwik-

kelen houdt in dat men permanent reflecteert over doeleinden, middelen en strategieën. Kritiek moet daarbij alle kansen krijgen. Bijsturingen en harde beslissingen zijn soms nodig.

Naast dit interne discussie- en beslissingsforum pleit ik ook voor een publieke verantwoording. Elke organisatie moet in staat zijn om haar positionering in de civiele maatschappij en haar profiel te verdedigen in een publiek debat. Die argumentatie heeft betrekking op de bijdrage die de organisatie levert aan kennisvorming, meningsvorming, politiseren van publieke kwesties, netwerkvorming e.d. Dat debat kan op diverse niveaus plaatsvinden: in de media of voor adviesraden. Deze laatste zouden bijvoorbeeld kunnen beschikken over additionele toelagen die bovenop de vaste toelagen aan erkende organisaties worden uitgekeerd. De toekenning van die toelagen moet evenzeer steunen op heldere criteria en publieke argumentering in functie van die criteria. Centraal staat telkens opnieuw de versteviging van de civiele maatschappij en het sociale weefsel in onze samenleving. (Voor alle duidelijkheid: het gaat dus niet om steun voor fragmentaire projecten.)

De adviesraad voor sociaal-cultureel werk moet volkomen onafhankelijk van de regeringspolitiek kunnen functioneren. Zij wordt samengesteld uit deskundigen die een grote affiniteit hebben met waarden zoals pluriformiteit en autonomie, met doelstellingen zoals kennisvorming, meningsvorming en netwerkvorming en met de positionering van het sociaal-cultureel werk op de naad van de leefwereld, de markt en de staat. Zij hebben oog voor verantwoording en voor de activering van het publieke debat over kwesties die ons allen aanbelangen. De adviesraad krijgt als opdracht een bijdrage te leveren aan de bevordering van een actieve burgersamenleving. De democratie heeft alle belang bij een actieve betrokkenheid van burgers in de vormgeving van hun leven en het samen-leven.

Kort overzicht

In mijn visie vindt het sociaal-cultureel werk zijn legitimering in de positie die de sector samen met anderen bekleedt in de civiele maatschappij. De toetssteen is de bijdrage die elke organisatie

levert aan meningsvorming, kennisvorming, netwerkvorming en activering van het publieke debat. Dat kan gemeten worden aan de hand van kwantitatieve criteria. Het vervullen van die maatstaven zorgt voor een vaste basissubsidiëring en dus voor zekerheid. Daarnaast moet de opmaak van beleidsplannen zorgen voor een grotere interne dynamiek van elke organisatie. Elke organisatie wordt geacht die beleidsplannen, en meer bepaald de aanwending van publieke middelen, ook publiek te verantwoorden. Ten slotte is de sector ook gebaat met een grotere ruimte voor experiment en moet vernieuwing en creativiteit ook alle kansen krijgen. Die vernieuwing kan gestuwd worden door budgetten die een adviesraad voor sociaal-cultureel werk ter beschikking krijgt. De adviesraad gebruikt bovenvermelde 'toetsstenen' en zorgt evenzo voor een publieke verantwoording van de verdeling van financiële middelen. Beide beleidspistes zorgen voor een dubbele dynamiek, die van de noodzakelijke stabiliteit (begrepen in de betekenis van duurzame continuïteit) en die van de noodzakelijke vernieuwing. De eerste met kwaliteit in termen van pluriformiteit en kwantitatieve criteria (die zoals gezegd een belangrijke kwaliteitsdimensie in zich dragen); de tweede dimensie, die van de dynamiek en de vernieuwing, wordt bewerkstelligd door de activering van het debat, zowel in de organisatie zelf als in de publieke fora. Samengevat houdt dit in dat de kwaliteit in het sociaal-cultureel werk afgemeten wordt aan de hand van de pluriformiteit en de kwantitatieve criteria die de decreten voorzien (cf. huidige regeling) enerzijds en de activering van het publieke debat en de bijdrage aan het democratisch burgerschap anderzijds. Deze laatste denk- en beleidspiste laat zien dat kwaliteit nooit eenduidig kan worden gedefinieerd. Telkens moeten we op zoek naar omkaderingscriteria aan de hand waarvan een boeiend debat kan plaatsvinden. De criteria moeten voldoende helder zijn, maar de invulling ervan zal naar plaats, tijd en ruimte verschillen. Ook dat is natuurlijk een aspect van kwaliteit.

De politiek weer zinvol maken

Wat betekent dit nu voor het wetgevend

werk? In de eerste plaats zou de Vlaamse regering een hoop aftandse bureaucratisch-administratieve verplichtingen die de decreten voorzien, overboord kunnen zetten. In een kwaliteitsdecreet zou zij dan - in ruil voor het wegvallen van die papierlast - de organisaties kunnen verplichten om in beleidsplannen duidelijk doelstellingen, middelen en strategieën toe te lichten en het gebruik van publieke middelen te verantwoorden. Hieruit vloeit normaliter een duidelijker positionering en profilering van de verschillende organisaties voort. In de tweede plaats, en in het verlengde van dat kaderdecreet, kan de overheid uitdrukkelijk poneren dat ze meer ruimte laat voor experiment, creativiteit en organische samenwerkingen, maar dat ze daarvoor ook meer publieke verantwoording wil. De opmaak van een beleidsplan waarin elke organisatie de eigen bijdrage aan kennisvorming, meningsvorming, netwerkvorming en activering van het publieke debat argumenteert, is dan een van de formele criteria die de basis legt voor de structurele subsidiëring. Daarnaast kan een onafhankelijke adviesraad voor sociaal-cultureel werk additionele toelagen toekennen voor organisaties die bijzondere inspanningen leveren ter bevordering van individuele autonomie en maatschappelijke betrokkenheid van burgers. De adviesraad zou dan haar aandacht kunnen richten naar zij die vrijplaatsen voor (gedachten)-experimenten op-eisen en zij die de cultuur van de tegenspraak cultiveren. In de derde plaats moet de sector op basis van een duidelijker positionering en profilering zelf de kwaliteit bewaken. Die ligt in mijn visie hoofdzakelijk in het benutten en ontwikkelen van publieke ruimten waar de civiele maatschappij vorm krijgt en vernieuwd wordt. De sector moet zelf op zoek naar naar kanalen waar de zelf-kritische reflectie (en dus ook de twijfel aan de eigen uitgangspunten) alle kansen krijgt. De sector moet ook kunnen en durven experimenteren en de eigen beperkende normeringen overstijgen.

Ten vierde moet de sector zich ervoor hoe-den op sleeptouw genomen te worden voor doelstellingen die de overheid eenzijdig oplegt en die sector als het ware knechten aan externe doeleinden. Ik pleit ervoor dat de sector zelf

meer in het offensief gaat en zelf die prioriteiten bepaalt. Mijn voorstel luidt dat de sector bij uitstek vorm geeft aan een cultuurproject waarbij de bevordering van individuele autonomie, d.w.z. het vermogen om op betekenisvolle wijze richting te geven aan het eigen leven, in het middelpunt staat. Hoe kunnen wij in het perspectief van toenemende vrije tijd plannen tekenen voor meer betekenisvolle en zelf afgewogen invulling van tijd? Hoe kunnen wij onze afhankelijkheid van een indringende vrijetijdsindustrie doorbreken? Hoe kunnen wij een visie ontwikkelen die een aantrekkelijker perspectief biedt dan de optie die ons vandaag door bestaande structuren en processen wordt opgedrongen? Het antwoord schuilt in het inzicht dat de burgers slechts door politiek handelen in staat zijn om zin, betekenis en richting te geven aan het eigen leven en de samenleving. Oordeelsvorming is hierbij een cruciaal element. Deze vindt niet geïsoleerd plaats, maar juist in contact met anderen, door te luisteren, te argumenteren en samen te handelen. In die betekenis heeft het sociaal-cultureel werk als belangrijke opdracht 'de politiek weer zinvol te maken'.

- [1] Dit artikel is een bewerkte versie van een lezing die de auteur hield op een studiedag over 'kwaliteit en communicatie' georganiseerd door het Masereelfonds (1 maart 1997). Hij ging daar in debat met Danny Wildemeersch, gewoon hoogleraar sociale pedagogiek aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.
- [2] Eyerman, R., Jamison, A., *Social Movements. A Cognitive Approach*, Polity Press, Cambridge, 1991.
- [3] Bedoeld worden de decreten voor verenigingen, instellingen voor vormingswerk en diensten voor vormingswerk.
- [4] Zie o.m. het meesterwerk van de Brits-Hongaarse historicus Karl Polanyi (1886-1964), *The great Transformation. The Political and Economic Origins of our Time*, Beacon Press, Boston, 1957.
- [5] Zie o.m. Sevenhuijsen, S., *Oordelen met zorg. Feministische beschouwingen over recht, moraal en politiek*, Boom, Meppel, 1996.
- [6] Ik verwijs naar het project *Nieuwe Uitdagingen* van het VCVO. Meer bepaald naar Wildemeersch, D., Goubin, J., (red.), *Sociaal-cultureel werk en overheidsbeleid vandaag*. Deel I, VCVO, 1992.
De Blende, H., Wildemeersch, D., Goubin, J., (red.), *Partners in beleid?* Deel 2, VCVO, 1993.
Goubin, J., (red.), *Werken aan uitdagingen. Overzicht van het VCVO-project 'Nieuwe uitdagingen voor het sociaal-cultureel werk'*, VCVO, 1994.
- [7] Vormingswerkers en beleidsmakers zouden toch minstens enkele teksten eigen moeten maken. Ik denk aan: Van Damme, D., *Schakel tussen leef-*

wereld en staat. Perspectieven voor het sociaal-cultureel werk. In: *Samenleving en politiek*, jg. 1994, nr. 4, blz. 37-43.

Wildemeersch, D., *Sociaal-cultureel werk op de naad van leefwereld en systeem*. In: *Gids sociaal-cultureel en educatief werk*. Van Loghum Slaterus, Antwerpen, 1993, afl. 4.

Wildemeersch, D., *De kwaliteit van het volksontwikkelingswerk en het openbaar bibliotheekwerk. Plaats, positie en perspectieven*. In: *Vorming*, 12 (1996) 2, blz. 87-98.

- [8] Ik ontleen de term 'naad' aan Wildemeersch, D., *Sociaal-cultureel werk op de naad van leefwereld en systeem*. In: *Gids sociaal-cultureel en educatief werk* (Sectie: sociaal-cultureel werk met volwassenen; Subsectie: Theoretische achtergronden), maart 1993.
- [9] Ik neem enkele paragrafen over uit mijn boek *Diels, D., Ondergesneeuwde sporen. Een andere visie op arbeid en burgerschap*, Acco, Leuven, 1996. (Zie hoofdstuk 9: De betekenis van politiek handelen).
- [10] Van den Brink, B., *De civil society als 'kloppend hart' van de maatschappij. Drie filosofische visies*. In: *Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Civil society, verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk*, Rijswijk, 1994 (Cahier 110), blz. 49-66.
- [11] Eyerman, R., Jamison, A., 1991.
- [12] Zie o.m. Diels, D., *Burgerweerbaarheid en het maatschappelijk middenveld*. In: *Vorming*, 11 (1996), 4, blz. 223-232.
- [13] Blokland, H., *Wegen naar vrijheid. Autonomie, emancipatie en cultuur in de westerse wereld*, Boom, Meppel, 1995.
- [14] Zie o.m. de buitengewoon interessante gedachten van de Canadese politieke filosoof Charles Taylor in *The Ethics of Authenticity*, Harvard UP, Cambridge, 1992. (Vertaling: *De malaise van de moderniteit*, Boom, Meppel, 1994).
- [15] Conijn, E., *Levenslang leren. Met welk perspectief?* In: *Bindteken*, december 1996, blz. 10-13.
- [16] Een sociaal-wetenschappelijke reflectie over eigentijdse legitimatie, functies en doelstellingen van de volwassenenvorming is Jansen, T., *Gedeelde verschillen. Algemene volwassenenvorming in een veelvormige wereld*, VUGA, 's Gravenhage, 1994. Voor een samenvattende bespreking: Diels, D., *Tussen grenzen en mogelijkheden. Levenspolitieke vorming volgens Theo Jansen*. In: *Vorming*, 12 (1996) 1, blz. 27-44.
- [17] Giddens, A., *Beyond left and right. The future of radical politics*, Polity Press, 1994.
- [18] Wildemeersch, D., 1996.
- [19] Een tip voor de beleidsmakers: Arendt, H., *Vita Activa*, Boom, Meppel, 1994 (1958).
- [20] Ik maak gebruik van Diels, D., *Kwaliteit, pluriformiteit en cultuurspreiding. Kanttekeningen bij het cultuurbeleid in Nederland*, UIA, 1994.
- [21] Zie o.m. de politieke discussie betreffende de integrale kwaliteitszorg in de verzorgingsvoorzieningen en de welzijnsvoorzieningen.
- [22] Zie hiervoor de uitgebreide analyse van Albrechts, J., De Blende, H., *Kwaliteitszorg in het volksontwikkelingswerk*. In: *Vorming*, 12 (1996) 2, blz. 113-146.